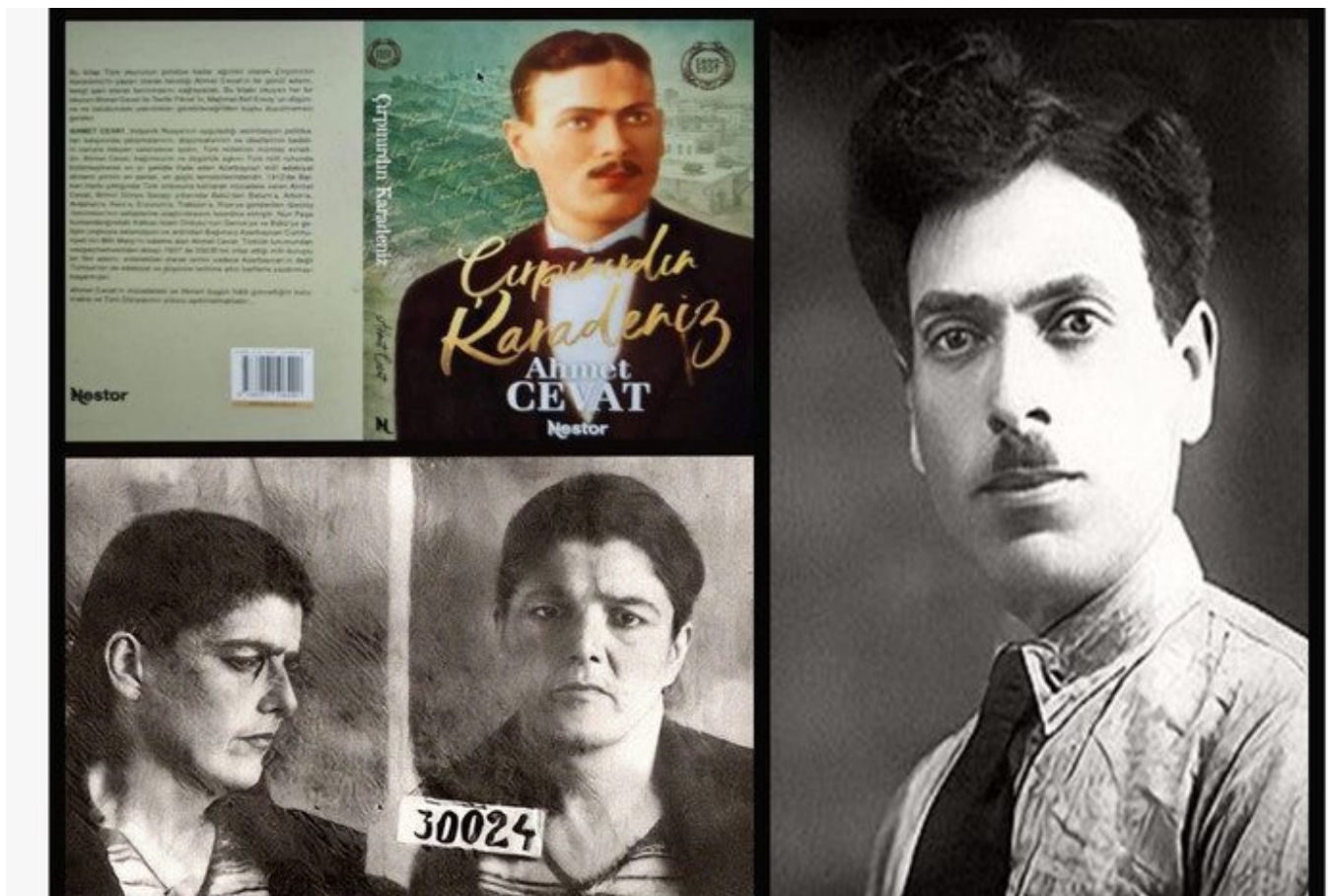

Türkçi şygrylary ýazandygy sebäpli atyldy...

Category: Edebi makalalar, Kitapcy, Nukdaýnazar, Sözler

написано kitapcy | 26 января, 2025

Türkçi şygrylary ýazandygy sebäpli atyldy... TÜRKÇİ ŞYGYRLARY ÝAZANDYGY SEBÄPLI ATYLYPDY...

Ýokarda: Ahmet Jewatyň kitaby. Aşakda çepde – Şükriýe Jewat, sagda Ahmet Jewat

Türk milliýetçileri (nasionalistleri) «Çyrypnyrdyň Garadeňiziň» awtoryny tanaýarlarmy?

Munuň iň ýeri-de AK partiýanyň Stambul boýunça welaýat bölüminiňem Türkiýe bilen Azerbaýjanyň arasyndaky «dost-doganlyk gatnaşyklarynyň» çuňlugyny görkezmek üçin «Çyrypnyrdyň Garadeňiz» aýdymyny ulanypdy.

Hawa, tapawudy näme, açık konsert merkezlerinde ýa-da ýapyk zallarda geçirilýän ýygnaşyklaryň jemleýji böleginde eller

asmaña galgap, barmaklar «bozgurt» yşaratyny eden badyna «Çyrypnyardyň Garadeňizi» aýtmaga başlaýar. Ülküji, ýagny nasionalist-idealist (soňky ýyllarda käte syýasy yslamçy) düşünjäniň aýrylmaz bölegine öwrülen bu aýdyma nasionalistleriň eýe çykmagy işçi-zähmetkeş gatlagyndakylaryň gaharyny getirýär. Şonuň üçin ýakyn wagtlarda «Çyrypnyardyň Garadeňiz» işçi-zähmetkeş çykyşlarynda aýdylyp başlansa geň görüp oturmagyň hajaty ýok. Ülküji jemagatyň nukdaýnazaryndan munuň iň geň ýeri «Çyrypnyardyň Garadeňiziň» awtorynyň adyny aglaba köpüsiniň bilmeýänligi bilen birlikde aýdymyň sazyny ýazanyňam kimdiginiň hiç kimi gyzyklandyрмаýanlygydyr. Milliýetçi Hereket Partiyasynyň (MHP) ýolbaşçy düzümindäki ketdeleriň gaharyny getirjegimi bilip duranam bolsam, aýtman geçip biljek däl, idealist (ülküji) ýaşlaryň «Çyrypnyardyň Garadeňiz» şygrynyň awtoryny we aýdymynyň kompozitoryny bilmezligi örän uly masgaraçylyk we asla bagyşlap bolmajak nogsanlyk. Aýdymçy **Azerini**ň şygryňam, sazynyňam asla we aspa ruhuna kybap däl görnüşde aýdyan «Çyrypnyardyň Garadeňiz» bilen joşmk idealist ýaşlaryň medeniýetden, sungatdan nähili daşdadygyny görkezýän aý mysallaryň biri boldy.

Aý-how, başyňyza-gözüňize döneýin, heý size ýol-ugur görkezen biri çykyp, Ýaragly Güýçleriň Mehteriniň (Harby gimniniň) şygryňam, sazynyňam ruhuna kybap görnüşde aýdyan «Çyrypnyardyň Garadeňizini» diňläp joşmagy kelläňize getirmediňizmi?

«Çyrypnyardyň Garadeňiziň» awtorynyň we kompozitorynyň kimdigi sizi gyzyklandyrmadymy, heý? Oňa-da ýok diýýäňizmi ýa?

Geliň, onda bu barada gysgaça ýazyp geçeyin...

«Çyrypnyardyň Garadeňiz» şygrynyn awtory Ahmet Jewat Ahundzada 1892-nji ýylyň 5-nji maýynda şol wagtlar Patyşa Russiýasunyň çäklerindäki Azerbaýjanyň Genje welaýatyna degişli Şemkir kazasynyň (etrabyňyň) Aşakgy Seýfeli obasynda dünýä indi. 1898-nji ýylda kakasy aradan çykdy. Başlangyç mekdebiň üç ýylyny obasynda okandan soň ejesi bilen bile Genjä göçüpdir. Çaga ýaşlarynda arap-pars dillerini içgin özleşdiren Ahmet Jewat 1906-njy ýyldan başlap «Şa Apbas» metjidiniň garamagyndaky mekdepde bilimini dowam etdiripdir. Sapaklaryna ýetişiginiň gowy bolandygy üçin Haýyr-sahawat jemgyýeti oňa

her aý ýedi altyn pul goşmaça stipendiýa töläpdir. 1912-nji ýylda mekdebi tapawutlanan bahalar bilen tamamlan Ahmet Jewat geljekki ýyl Genjede Kawkazyň şeýhulyslamy Muhammedaly Pişnamazzadanyň ekzameninden geçip, «Türk we pars dilleri boýunça hormatly mugallym» titrine alypdyr.

Azerbaýjan Milli-Azat edijilik göreşiniň synmaz şahsyýetlerinden bolan Kawkaz şeýhulyslamy Muhammedaly Pişnamazzada milli buýsanjyň, şeýle-de milli döwlet düşünjeleriniň orta çykyp bekemeginiň yzysüre 1918-nji ýylyň 28-nji maýynda Azerbaýjan Respublikasynyň yglan edilmegine getiren müddetde deňsiz-taýsyz rola eýe bolandygyny-da nygtaman geçip bilmeris.

1912-1913-nji ýyllarda ýaňy ýigrimi ýaşlarynyň başyndaka birküç sany egindeşi bilen Balkan uruşlaryna gatnaşan Ahmet Jewata Osmanly imperiýasynyň başdan geçirýän kynçylyklary ýiti täsirini ýetiripdir. 1914-nji ýylda Birinji jahan urşunyň başlanmagy bilen Mämmedemin Resulzadanyň eýelik edýän «Açyk söz» gazetiniň korrespondenti bolup işlän Ahmet Jewat Batumi, Ardahan, Kars sebitlerinden gazete habarlar, ýagdaýlara degişli zarisowkalar, şygrylar ýollapdyr.

Şol döwürde Baku gazetlerinde Jewadyň nasionalistik ruhly şygrylary çap edilipdir. Nebit milliarderi Hajy Zeýnelabidin Takizadanyň synanyşyklary bilen 1917-nji ýylda bary-ýogy bir nomeri çykan «Gardaş kömegi» žurnalyndan gelen girdejiniň Batumi, Kars, Ardahan, Erzurum sebitleriniň ýaşaýjylaryna paýlanyp berilmeginde Ahmet Jewatyň uly hyzmaty boldy.

«Çyrypnyardyň Garadeňiz» şygryny bolsa, Ahmet Jewat Kasym 1914-nji ýylda Genjede gezip ýörkä osmanly harby flotyna degişli «Hamidiýe» söweşjeň gämisiniň Odessa portunda iki rus gämisini gark etmehi baradaky eşiden habaryndan täsirlenip ýazypdyr.

1918-nji ýylyň 28-nji maýynda Musulman Gündogarynyň ilkinji garaşsyz respublikasy bolan Azerbaýjan Respublikasynyň jar edilmegini uly joşgun bilen garsylan Ahmet Jewat «Çyrypnyardyň Garadeňiziň» gazetdäki neşirine türk nasionalizminiň atasy Hüseyin'ada Ali beýe gol çekdiripdir. Osmanly goşunlarynyň baş komanduýuşisi Enwer paşanyň dogany Nury paşanyň serkerdeligindäki Kawkaz Yslam goşunyň 1918-nji ýylyň 15-nji

sentýabrynda Azerbaýjanyň paýtagty Bakuny azat etmegini Ahmet Jewat iki günden soň «Azerbaýjan» gazetinde çap etdiren «Bismillah» şygyry bilen gutlapdyr.

1919-njy ýylda Bakuda çap edilen «Milli nagmalar» («Milli Nağmeler») atly kitapda Ahmet Jewadyň «Watan gimni» atly şygyry ýerleşdirilipdir. Ynha, şol şygyram Şarkyň (Gündogaryň) ilkinji operasynyň kompozitory Üzeýir Hajybeýli tarapyndan Garaşsyz Azerbaýjan Respublikasynyň döwlet gimni hökmünde kabul edilendigine garamazdan, 1920-nji ýylyň 27-nji aprelinde döwleti aradan aýran Russiýa tarapyndan bir gyra zyňyldy we döwlet gimnliginden çykaryldy. Tä ol 1989-njy ýylda Azerbaýjanyň azatlyksöýüji adamlary milli azat-edijilik göreşi üçin aýaga galanlarynda sözleri Ahmet Jewada, sazy Üzeýir Hajybeýlä degişli Garaşsyz Azerbaýjanyň döwlet gimni köçeleri we meýdanlary ýaňlandyrjak günlerine çenli...

«Çyrypnyardyň Garadeňiz» aýdymy-da Üzeýir Hajybeýli tarapyndan 1918-nji ýylyň sentýabrynda Kawkaz Yslam goşunynyň Bakuwy azat etmeginiň şanyna ýazyldy. Bakuwyň azat edilen gijesi Genjä premýer-ministr Fethaly han Hoýpa telegramma ugradan Nury paşa hökümetiň haýal etmän Genjeden Bakuwa gelmegini talap edipdir. Hökümet Bakuwa gelenden soň Döwlet Geňeşiniň başlygy Mämmedemin Resulzadanyň türk goşunynyň hormatyna beren zyýapatynda Mosartyň «Türk gimniniň» yznbilen Üzeýir Hajybeýliniň sözleri Ahmet Jewada degişli «Çyrypnyardyň Garadeňiz» aýdymy ýaňlandyrylypdyr.

Garaşsyz Azerbaýjan döwletiniň ýaşan 23 aýlyk döwründe Ahmet Jewadyň Türkiýä bildiren söýgüsiniň we goýan hormatynyň nusgasy-da Enwer paşa bagyşlap ýazan şygyrydy.

Ine, şular ýaly progressiw-nasionalist pozisiýasy we Türkiýe bilen ýygjam gatnaşyklary ýola goýmagyň tarapdary bolmagy Azerbaýjanyň 1920-nji ýylyň 27-nji aprelinde Sowet Russiýasynyň golastyna düşmeginden soň Ahmet Jewatyň başdan geçiren horluklarynyň we ahyrsoňunda atylmagynyň sebäplerini düzüpdir.

Sosialistik sistemanyň getiren diýdimzorlogy, edýän basyşlary, gorky we ölüm endişesi Ahmet Jewadyň döredijilik işleriniň üstünden edil «Demoklyň gilyjy» ýaly sallanyp durupdyr, bulam

az bolýan ýaly täze ideologiýanyň ornaşdyrylmagy üçin «bazara çykarylan» galam batyrlary türkçi-nasionalist-yslamçy pozisiýasyndan el çekmedik ýazyjy-şahyrlara töhmet atma kampaniýasynyň başyny çekipdir.

Ahmet Jewatyň 1928-nji ýylda Stambulda çykan žurnalda sygyrlarynyň çap edilmeginden soň sosialistik režimiň lýumpen ýazyjysumaklary muny amatly pursat hasaplap, oňa garşy edýän hüjümlerini soňky derejesine çykarypdyrlar, hatda 20 ýaşly ýazyhy Mir Jelal «Hüşgär bolmalydyrys» diýip, Ahmet Jewaty we onuň bilen pikirdeş beýleki galamdaş ýoldaşlaryny didiwana mündüripdir.

Otuzynjy ýyllaryň ortalaryna gelinende täze režimiň basyşlaryndan sypmajagynyň görnüp durandygyna garamazdan Ahmet Jewat ýigrimi ýaşlaryndan bəri gysarman gelen pozisiýasyndan el çekmändir. 1937-nji ýylyň iýun aýynda tussag edilipdir, onuň aýaly Şükriýe hanyma: «Äriňiziň Türkiýäniň içalysydygyny aýdyp ýüzüne duran ýagdaýyňyzda sizi boşadyp bileris» diýlen teklipe edilendigine garamazdan, Şükriýe hanym: «Ahmet asla içaly däl. Garşysyna görkezme bermegiň onuň üçin ölümden has çökder ölüm jezasy bolar» diýip, bu naýynsap teklipe öwürüpdür.

1937-nji ýylyň 13-nji oktýabrynda bary-ýogy 15 minut dowam eden sud mejlisiniň netijesinde atuw jezasyna höküm edilen Ahmet Jewat birnäçe sagatdan soň atylypdyr. Şükriýe hanym Gazagystana sürgün edilipdir, çagalary-da ýetimler öýüne tabşyrylypdyr.

1956-njy ýylda sowet häkimiýetiniň sud edaralary bigünä atylan millionlarça adamy aklanda, Ahmet Jewata berilen jeza-da ýatyrylypdyr we Şükriýe hanym Azerbaýjana gaýdyp gelipdir.

Ynha, 1930-1938-nji ýyllarda türmä salynan, sürgün edilen, atuw jezasy berilen müňlerçe azerbaýjanly intelligentden biri bolan Ahmet Jewadyň yzynda sygyrlary, makalalary, terjimeleri we elbetde ýaş wagtlary oňlan türkçi-milliyetçi pozisiýasy miras galypdyr.

«Çyrypnyardyň Garadeňiz» aýdymyny özlerine simwoliki aýdym edip alan türk nasionalistperi şol aýdymyň kompozitoryny we sözüniň awtoryny bilsinler diýip, şu gysgajyk makalamy ýazdym.

Ahmet Jewatyň ähli eserleriniň girizilen kitaby bolsa meniň terjime etmegimde 2022-nji ýylyň ýanwar aýynda Stambulyň «Nestor» neşirýatynda çap edildi.

Neşirýatyň başlygy, hormatly işewür we neşirýatçy tanşym Taleh Bagiyewe, kitaba sözbaşy ýazan Baku uniwersitetiniň mugallymy professor Wagıf Sultanly agama we kitabyň redaktory Şefika Babaýewa minnetdarlygymy bildirmek bilen kitapdan saylap alan iki şygrymy siziň dykgatyňyza ýetiresim gelýär:

- **SEN**

*Ruhum gözedürtme tümlük içinde
Çyrpynanda haraýyma ýetişdiň.
Gaý-tupanlar umydymy boganda,
Hydyr bolup perýadyma ýetişdiň.*

Döwük ganat bilen çykmyşam ýola,
Ýüzleşdigim ýeri görmedim asla.
Argynlyk çökende ganata, gola,
Rowgat bolup ganatyma ýetişdiň.

Azaşypdym ýoldan, garşymda ölüm...
Ýaslara batypdy gülüm... Bilbilim.
Ölemde emelim solupdy gülüm,
Gözleň bilen sen dadyma ýetişdiň.

1913 ý.

- **GYZYMA**

*Mejalym bolsady, ýazybilsedim,
Kagyzyň ýüzüne bu derdi, gyzym.
Seniň musybatyň meniň derdimden
Neýläýin, gatba-gat beterdir, gyzym.*

Kim diýrdi ki, muny bir saba çagy,
Tarymar ediler ömrümiň bagy,
Ýüpek tarlarynyň gelse soragy,
Kalbynda ne güller biterdi gyzym.

Meniň musybatym gelmez ki, başa,
Dur diýdim, durmady, gözümde ýaşa.
Aýtsadym derdimi gabyrda daşa,
Olam dil-dil bolup öterdi*, gyzym.

Süzülip, bir kere gelebilsediň,
Ýekeje gezeklik gülebilsediň.
Ýa-da ynjalýkly ölebilsediň,
Bütün gam-hasratym ýiterdi, gyzym.

Mekdep ýoldaşlaryň gördüler näden,
Jan beren sen bolduň, jany çykan men.
Sen çykyp gideňde täze älemden,
Meniň alnymdaky ne derdi®, gyzym?

Köllerim gurady, sonam aglady,
Ses berip sonama enem aglady.
Toýa diýip alan hynam aglady,
Maba gara daşlar gül berdi, gyzym.

Senden bir ýatlama galaýsyn diýe,
Wahh.. ýazybilsedim saňa mersiýe.
Biçäre kalbymy seleňletmäge,
Ynan, tutuş ömrüm ýeterdi, gyzym.

1924 ý.

Maýis ALIZADE.

Ýekşenbe, 18.08.2024 ý.

**ötmek* – *saýramak* Edebi makalalar